

УДК 378.37.0

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІОГЕНЕЗУ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ ВУЗІВ УКРАЇНИ

В. Й. Кульчицький

ДВНЗ “Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України”

FORMATION OF PROFESSIONAL KNOWLEDGE OF STUDENTS' PERSONALITY OF MEDICAL INSTITUTES IN UKRAINE

V. Y. Kulchytskyi

SHEI “Ternopil State Medical University by I. Ya. Horbachevsky of MPH of Ukraine”

Стаття присвячена висвітленню проблеми формування професіогенезу особистості студентів медичних вузів України. Проаналізовано значення професійної підготовки, адаптації та діяльності, як взаємопов'язаних компонентів цілісного процесу професіогенезу особистості. Зосереджено увагу на основних умовах ефективної професійної адаптації практикуючих медиків. Розкрито особливості формування професійної спрямованості у студентів медичних вузів. Зроблено висновки про навчально-пізнавальну діяльність, яка полягає не лише в отриманні певних знань, а й у набутті професійної спрямованості, що особливо важливо для успішної професійної діяльності.

The article studies the problem of formation of professional knowledge of students' personality of medical institutes in Ukraine. The value of professional preparation, adaptation and activity as interconnected components of integral process of personality's professional knowledge is analysed. Attention is concentrated on the basic terms of effective professional adaptation of practicing physicians. The features of forming of professional orientation for the students of medical institutes are exposed. Conclusions about educational-cognitive activity, which consists not only in getting certain knowledge, but also in acquisition of professional orientation, that is especially important for successful professional activity are made.

Вступ. Актуальність дослідження динаміки професійного становлення особистості полягає в тому, що формування фахівця неможливе без виявлення основних фаз (етапів, шаблів, стадій), з'ясування послідовності цих фаз, вивчення закономірностей переходу однієї фази в іншу й визначення умов, що забезпечують цей розвиток. Професійне становлення є складним і неоднорідним за своєю динамікою процесом, від характеру якого залежить ефективність діяльності особистості. Починається процес професійного становлення на етапі навчання студентів у медичному виші в контексті формування психологічної готовності до професії, що є актуальним стосовно фахівця медика.

Впродовж навчання у вищій школі під впливом викладання суспільних, спеціальних та інших дисциплін, участі в громадському житті у студентів розвивається і формується професійна спрямованість особистості, тобто прагнення застосувати свої знання, досвід, здібності в галузі обраної професії. У професійній спрямованості особистості виражається позитивне ставлення до професії, схильність та інтерес до неї, бажання вдосконалювати свою підготовку,

задовольняти матеріальні й духовні потреби, займаючись працею в галузі своєї професії.

Формування особистості людини триває все життя, втім період навчання у вищій школі відіграє особливу роль у цьому процесі. Саме в цей час у студента закладаються основи тих якостей спеціаліста, з якими він ввійде в нову для нього атмосферу діяльності, де відбуватиметься його подальший розвиток як особистості. Тому питання особистісного становлення студентів в аспекті їхньої професійної діяльності має постійно знаходитися в центрі уваги вищої школи. Для цього система навчально-освітнього процесу повинна бути вибудована на ґрунті гармонізації розвитку студента і як особистості, і як фахівця. Сучасна вітчизняна психолого-педагогічна наука має в своєму арсеналі значну кількість праць, присвячених різним аспектам особистісного розвитку студентів у взаємозв'язку з їхньою професіоналізацією. В контексті специфіки студентського віку як важливої стадії розвитку особистості цю проблему розглядали Б. Ананьєв, А. Бодальов, Д. Дворяшин, Н. Пейсахов, О. Степанова. Визначенням ролі й місця здібностей, інтересів, мотивів та особистісних рис у фор-

муванні професійно важливих якостей займалися Е. Зеєр, Т. Кудрявцева, Б. Ломов. На сучасному етапі особливого значення набуває потреба особистісного підходу щодо формування особистості фахівця-професіонала, розвитку його професійної самосвідомості (І. Дубровіна, Л. Долинська, С. Максименко, Н. Чепелева та ін.).

Професіоналізм більш досліджений у контексті проблем особистості у професійній діяльності загалом і менш вивчений у діяльності практичного медика. Це робить актуальним дослідження становлення професіоналізму практичного медика.

Сам суб'єкт діяльності у своєму професійному становленні починається з розвитку стосунків із собою, з професійної рефлексії, він є для себе первинним інструментом роботи. Тому виникла потреба вивчення питань, пов'язаних з процесом становлення професіонала на етапі навчання у ВНЗ.

Мета дослідження – визначення особливостей організації професійної підготовки медиків, як умови їх ефективної адаптації до медичної практики на початкових етапах професіогенезу.

Основна частина. Розвиток та зміни особистості, перетворення її психологічної структури, зумовлені засвоєнням і виконанням професійної діяльності, називають професіогенезом. В. Зазикін та О. Чернишов [3] підкреслюють, що професіогенез – це процес розвитку особистості, як професіонала – від початківця до творця. Особистісний професіогенез реалізується у двох напрямках: внутрішня особистісна професійна ідентичність та зовнішня особистісна професійна ідентичність. На думку Л. Даукши та С. Кондратьєвої, формування внутрішньої професійної ідентичності – це засвоєння спеціальних знань, вмінь і навичок, розвиток професійної мотивації, професійних рис характеру, здатність до професійного спілкування, рефлексія, інтелектуально-творчі якості, адекватний індивідуальний стиль професійної діяльності. У цьому процесі відбувається поступова структурна перебудова особистості та зростає її автономність у розв'язанні професійних завдань [3].

Стосовно навчальної діяльності студентів у системі вузівської освіти під професійною мотивацією розуміється сукупність чинників і процесів, які, відбиваючись в свідомості, спонукають і направляють особистість до оволодіння майбутньої професійної діяльності. Професійна мотивація виступає як внутрішній рушійний чинник розвитку професіоналізму і особи, оскільки тільки на основі її високого рівня формування можливий ефективний розвиток професійної і сформованої культури особистості. При цьому під

мотивами професійної діяльності розуміється усвідомлення предметів актуальних потреб особистості (здобування вищої освіти, саморозвитку, самопізнання, професійного розвитку, підвищення соціального статусу), навчальних завдань, що задовольняються за допомогою вивчення майбутньої професійної діяльності [1].

Якщо студент розуміє, що за професію він вибрав, і вважає її гідною і значущою для суспільства, це, безумовно, впливає на те, як складатиметься його навчання. Таким чином, формування позитивного ставлення до професії є важливим чинником підвищення навчальної успішності студентів. Але позитивне ставлення не може мати істотного значення, якщо воно не підкріплюється компетентним уявленням про професію (у тому числі і розумінням ролі окремих дисциплін) і погано пов'язано із способами оволодіння нею. Очевидно, у коло проблем, пов'язаних з вивченням ставлення студентів до вибраної професії, повинен бути включений цілий ряд питань. Це:

- 1) задоволеність професією;
- 2) динаміка задоволеності від курсу до курсу;
- 3) чинники, що впливають на формування задоволеності: соціально-психологічні та психолого-педагогічні;
- 4) проблеми професійної мотивації, або, іншими словами, система і ієрархія мотивів, що визначають позитивне або негативне ставлення до обраної професії.

Ці окремі моменти, як і відношення до професії в цілому, впливають на ефективність навчальної діяльності студентів. Вони, зокрема, позначаються на загальному рівні професійної підготовки, і тому дана проблема входить до числа питань педагогічної і соціально-педагогічної психології [4].

У літературі зазвичай виділяють два напрями професіогенезу особистості: формування внутрішніх засобів професійної діяльності, що включають спеціальні знання, уміння і навички, мотиваційні аспекти професійної діяльності, професійні риси характеру, здатність до професійного спілкування, рефлексію, інтелектуально-творчі якості, адекватний індивідуальний стиль професійної діяльності; формування та засвоєння зовнішніх (соціальних) засобів професійної діяльності, що супроводжується накопиченням певних соціальних регуляторів у даному професійному співтоваристві, освоєння соціального простору професії, відповідних матеріалів та інформаційних засобів професійної діяльності. Результатом професіогенезу є досягнутий особистістю рівень професіоналізму, тобто професійної зрілості особистості. Дана харак-

теристика є інтегральним утворенням і, на думку багатьох дослідників, включає особистісну, соціальну та діяльнісну зрілість фахівця. Вважається, що ключовою ланкою професійного становлення і успішної професійної діяльності практичного медика є його особистісна зрілість [7].

Таким чином, можна говорити про три аспекти аналізу особистості професійного медика:

- аналіз особистісних характеристик і структури спеціальних професійних здібностей, які зумовлюють успішність оволодіння змістом навчання, формування готовності до ефективної праці;

- аналіз умов забезпечення ефективної професійної підготовки медика-практика, розвитку у нього особистісної, соціальної та діяльнісної зрілості;

- аналіз специфічних особистісних якостей і рис, які формуються у процесі професійної діяльності медика.

Процеси професійної підготовки, професійної адаптації та професійної діяльності треба розглядати як взаємопов'язані компоненти цілісного процесу професіогенезу особистості. Професійна адаптація є пролонгованим процесом, який опосередковує процеси професійної підготовки та професійної діяльності і дозволяє суб'єкту переходити від типологічних знань до умінь діяти залежно від ситуації і через них до виконання конкретних професійних функцій. На теоретичному рівні можна виділити такі три структурно-функціональні складові (форми) процесу адаптації, як: професійно-змістова адаптація, спрямована на формування умінь ставити і розв'язувати професійні завдання; організаційна адаптація, спрямована на розвиток здатності діяти відповідно до організаційно-управлінських вимог конкретного місця роботи; особистісна (особистісно-комунікативна) адаптація, спрямована на формування особистісної гнучкості й толерантності як здатності до спілкування з новими людьми, спроможності приймати їх і бути прийнятими ними.

Процес адаптації розпочинається в період професійної підготовки і завершується в період професійної діяльності, де він трансформується у процеси професійного самовизначення і зростання.

Провідною умовою ефективної професійної адаптації практикуючих медиків є розвиток у них здатності цілеспрямованої діяльності у ситуаціях невизначеності, що передбачає: формування вміння одержувати і опрацювати інформацію, яка стосується клієнта і його життєвої ситуації; визначати ситуацію і приймати відповідні обґрунтовані рішення; діяти, реалізуючи прийняті рішення; відрефлексовувати свою

поведінку і діяльність і, в разі необхідності, вносити відповідні корективи.

Провідними чинниками забезпечення ефективності процесу адаптації до практичної професійної діяльності медиків-початківців можна вважати такі:

- відповідність змісту і форм підготовки характеру майбутньої професійної діяльності;

- володіння необхідною сумою знань, базовими вміннями і навичками індивідуальної та групової роботи з різними категоріями клієнтів, наявність власного бачення і власного стилю роботи з клієнтами;

- здатність до саморозвитку і самовдосконалення в умовах виконання професійної діяльності;

- можливість постійного професійного спілкування, одержання професійної допомоги і підтримки;

- наявність умов для періодичного поповнення фахових знань, розвитку і вдосконалення професійних умінь та навичок.

Формувати професійну спрямованість у студентів – це значить зміцнювати у них позитивне ставлення до майбутньої професії, інтерес, схильності і здібності до неї, прагнення удосконалювати свою кваліфікацію після закінчення вищої школи, розвивати ідеали, погляди, переконання. Позитивні зміни у змісті професійної направленості виявляються в тому, що міцніють мотиви, пов'язані з майбутньою професією, з'являється прагнення добре виконувати свої ділові обов'язки, бажання показати себе вмілим спеціалістом та досягти успіху в роботі, ростуть домагання успішніше вирішувати складні навчальні питання чи завдання, посилюється відчуття відповідальності [5]. У вищій школі виховання інтересу й любові до обраної професії досягається шляхом вироблення у студентів правильного уявлення про суспільне значення та зміст роботи в майбутній галузі діяльності, про закономірності її розвитку.

Зазвичай, відбувається це таким чином:

- формування у кожного студента впевненості у своїй професійній придатності, а також свідомого розуміння необхідності оволодіння всіма дисциплінами, видами підготовки, передбаченими навчальним планом даного вузу;

- вироблення прагнення слідкувати за всім прогресивним в діяльності провідних спеціалістів;

- вміння направляти все самовиховання на користь роботи, постійно поповнюючи свої знання [6].

Серед професійних здібностей, якими має оволодіти студент впродовж навчання у вищій школі, чи не найбільш важлива, на думку С. Смирнова, є здібність вчитися, що кардинальним чином впливає на його професійне становлення, тому що визначає його мож-

ливості в післявузівській безперервній освіті [2]. Навчитися вчитися на сьогодні важливіше, ніж засвоїти конкретний набір знань, які швидко стають застарілими. Особливо активно в період навчання у вищій школі йде розвиток спеціальних здібностей. Студент вперше стикається з багатьма видами діяльності, що є компонентами його майбутньої професії. Тому на старших курсах необхідно приділяти особливу увагу діалоговим формам спілкування зі студентами, зокрема, в процесі виконання ними курсових та дипломних проєктів, проходження практик тощо. У вищій школі треба розвивати самостійні, активні і творчі форми навчальної роботи. О. Леонт'єв характеризував розвиток особистості в студентські роки з точки зору ставлення до професії так: “юний студент

приходить у вуз, вважаючи, що обрана ним з тих чи інших мотивів майбутня справа є бажана для нього; якщо по закінченню вузу в нього буде відчуття, що і він потрібний цій справі, що вона стала для нього своєю, то це і буде свідчити про його психологічну особистісну зрілість як спеціаліста” [2].

Висновок. Основним видом діяльності ж для студентів протягом навчання у вищій школі є навчально-пізнавальна діяльність. Вона полягає не лише в отриманні певних знань, а в набутті професійної спрямованості, що особливо важливо для успішної роботи у подальшому як фахівця. У цьому процесі вагому роль відіграє ряд чинників, таких як формування позитивної “Я-концепції”, розвиток спеціальних здібностей, сприятлива атмосфера в навчальному колективі.

Література

1. Барабанова В. В. Представления студентов о будущем как аспект их личностного и профессионального самоопределения / В. В. Барабанова, М. Е. Зеленова // Психологическая наука и образование. – 2002. – № 2. – С. 28–41.
2. Бондаренко І. І. Психологічна організація професійного середовища як умова фахової адаптації / І. І. Бондаренко // Актуальні проблеми психології. Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. Костюка АПН України. Т. 7. – К., 2003. – С. 19–27.
3. Кондратьева С. В. Профессионализм в педагогическом общении / С. В. Кондратьева, Л. М. Даукша. – Гродно : Гр. госуд. универ. им. Я. Купалы, 2003. – 272 с.
4. Концепція розвитку психологічної системи освіти України на період до 2012 року // Психолог. – 2008. – № 41–42. – С. 5–14.
5. Копець Л. В. Психологія особистості / Л. В. Копець. – К. : Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. – С. 360–374.
6. Психологические исследования проблемы формирования личности профессионала / под ред. В. А. Бодрова. – М., 1991. – 467 с.
7. Скрипченко О. В. Довідник з педагогіки і психології / Скрипченко О. В., Лисянська Т. М., Скрипченко Л. О. – К., 2000. – 216 с.